

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.1.17>

SUBIEKT I SUBIEKTYWNE W UKRAIŃSKIEJ NOWELI Z PRZEŁOMU XIX I XX WIEKU: DYSKURS METAFIZYCZNY

Tetiana Liakh

kandydat nauk filologicznych,
docent Katedry Zdrowia Publicznego i Nauk Humanistycznych
Uzhorodskiego Uniwersytetu Narodowego (Uzhorod, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-7913-3468
tetianalyakh592@gmail.com

Adnotacja. Ukraiński proces literacki przełomu XIX i XX wieku znaczącą rolę nadawał osobie, która stara się odnaleźć w świecie, co było oznaką modernizmu. Artyści odzwierciedlali zarówno realia życia, stany psychiczne w pewnych okolicznościach, jak i wewnętrzną naturę, uczucia i nastroj postaci. Twórczość pisarzy ukraińskich z minionych wieków kształtowała się pod wpływem ówczesnych realiów kulturowo-historycznych, filozofii europejskiej. W związku z tym ważne jest zbadanie subiekta i subiektywnego w ukraińskiej noweli z przełomu XIX i XX wieku, co jest celem artykułu. Subiekt i subiektywne w ukraińskiej noweli znajdują się zarówno na poziomie poetyki, jak i dyskursu filozoficzno-estetycznego, metafizycznego. W tekście artystycznym kategorie te aktualizują ontologiczne markery świata, relacje bytu osobowego autora ze światem, a tym samym aktualizują dyskurs metafizyczny ukraińskiej noweli z przełomu XIX i XX wieku. Subiektywne i autorskie postrzeganie świata jest najbardziej widoczne w utworach autobiograficznych. W nowelach Wasyla Stefanyka („Moje słowo”, „Droga”), Marka Czeremshyny („Karby”), Mychajła Kociubynskiego („Intermezzo”) subiektywne odzwierciedla transcendencję autora, jego twórczość przejawiająca się poprzez osobiste refleksje i doświadczenia. Artysta, projektując świat subiektywny, ontologizuje w tekście to „niewidzialne” wszystko, Absolut będący podstawą bytu i twórczości. Okazuje się, że w nowelach subiekt i subiektywne odzwierciedlają związek „Ja” i „Innego”. Badanie przedstawia dalsze aspekty badań ukraińskiej nowelistyki w kontekście badań interdyscyplinarnych.

Słowa kluczowe: Subiekt, subiektywne, podmiot liryczny, nowela, dyskurs metafizyczny, obraz, doświadczenie.

SUBJECT AND SUBJECTIVE IN THE UKRAINIAN SHORT STORY OF THE END OF XIXTH – THE BEGINNING OF XXTH CENTURIES: METAPHYSICAL DISCOURSE

Tetiana Liakh

Candidate of Philology Science, Associate Professor of the Department of Public Health
and Humanitarian Disciplines Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-7913-3468
tetianalyakh592@gmail.com

Abstract. The characteristic features of Ukrainian literary process at the end of XIXth – the beginning of XXth centuries develops in connection with Modernism. Ukrainian writers reflected the realities of human life and psychological states, feelings of the characters. Writers' worldview was formed in the cultural context and philosophy of that time. Therefore, the article deals with the subject and subjective in the Ukrainian short story of the end of XIXth – the beginning of XXth centuries. The subject and the subjective in the Ukrainian short story are manifested both at the level of poetics and in the philosophical-aesthetic, metaphysical discourse. These categories are actualized the ontological markers of the human being, the relationship of the author's personal life with the world and thus reveal the metaphysical discourse of the Ukrainian short story. Author's subjective perception of the world is most evident in autobiographical works. In the short stories “Moye slovo”, “Doroha” (“My Word”, “The Way”) by Vasyl' Stefanyk, “Karby” (“Notches”) by Marko Cheremshyna, “Intermezzo” by Mykhailo Kotsyubynskiy, the subjective becomes the basis for the author's transcendence, Art. The subjective is manifested through author's personal reflections, the projection of his own subjective world. It was founded out that in short stories the subject and the subjective emphasize the relationship between «I» and “Other”. The article explicates further aspects of the study of Ukrainian short stories according to the interdisciplinary research.

Key words: subject, subjective, lyrical subject, short story, metaphysical discourse, image, feeling.

СУБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТИВНЕ В УКРАЇНСЬКІЙ НОВЕЛІ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ: МЕТАФІЗИЧНИЙ ДИСКУРС

Тетяна Лях

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін
Ужгородського національного університету (Ужгород, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-7913-3468
tetianalyakh592@gmail.com

Анотація. Український літературний процес кінця XIX – початку XX століть значну роль надавав людині, котра прагне віднайти себе у світі, що було ознакою модернізму. Митці відображали як реалії життя, психологічні стани за певних обставин, так і внутрішнє ество, почуття та настрої персонажа. Творчість українських письменників зламу минулих століть формувалася під впливом тогочасних культурно-історичних реалій, європейської філософії. У зв'язку з цим важливо дослідити суб'єкт і суб'єктивне в українській новелі кінця XIX – початку XX століть, що є метою статті. Суб'єкт і суб'єктивне в українській новелі виявляються як на рівні поезики, так і у філософсько-естетичному, метафізичному дискурсі. В художньому тексті ці категорії актуалізують онтологічні маркери світу, взаємини особистісного буття автора зі світом і таким чином актуалізують метафізичний дискурс української новели кінця XIX – початку XX століть. Суб'єктно-авторське сприйняття світу найбільше виявляється в автобіографічних творах. У новелах Василя Стефаника («Моє слово», «Дорога»), Марка Черемшини («Карби»), Михайла Коцюбинського («Intermezzo») суб'єктивне відображає трансцендування автора, його творчість, що виявляється через особисті рефлексії та переживання. Митець, проектуючи суб'єктивний світ, онтологізує в тексті те «невидиме» суще, Абсолют, що є основою буття і творчості. З'ясовано, що в новелах суб'єкт та суб'єктивне відображають взаємини «Я» та «Іншого». Дослідження накреслює подальші аспекти вивчення української новелістики в контексті міждисциплінарних досліджень.

Ключові слова: суб'єкт, суб'єктивне, ліричний суб'єкт, новела, метафізичний дискурс, образ, переживання.

Вступ. У літературознавстві суб'єкт і суб'єктивне та способи їх вираження на формальному рівні зазвичай розглядають у контексті поезики художнього твору, лінгвістичного аналізу тексту як комунікативної моделі. Так, Р. Якобсон вважав суб'єкт одним із компонентів художнього комунікативного процесу, який відображає схема: «адресат, повідомлення, суб'єкт, котрий слухає, контекст розгортання повідомлення, код і контакт між учасниками комунікації» (Якобсон, 1975: 198).

Сучасна дослідниця Н. Темнюк розглядає суб'єктивне й об'єктивне як фактори розуміння тексту: «Об'єктивні – це форма пред'явлення, кількість інформації, рівень її складності; суб'єктивні – мотиваційна сфера особистості, її індивідуально-типологічні особливості, стани» (Темнюк, 2012: 336). Дослідження вказаних факторів тексту, на думку дослідниці, «дає змогу розкрити знакову природу текстових структур» (Темнюк, 2012: 340).

Категорії суб'єкта і суб'єктивного також є актуальними для наратології, котра вивчає оповідь (наратив) художнього тексту, наратор розглядається як суб'єкт дії і розповіді, а сама оповідь – як об'єкт і структура твору. Крім цього, суб'єкт і суб'єктивність є родовими поняттями лірики, для якої «характерне сприйняття навколишнього світу зі внутрішньої щодо дії та героя позиції. В основі цього та подібних міркувань лежить сформульована Гегелем думка про суміщення в ліриці суб'єкта і об'єкта в одній особі» (Ткаченко, 2003: 69).

У сучасному літературознавстві на позначення суб'єкта оперують поняттями «ліричний суб'єкт», «ліричне Я», «ліричний» і «рольовий» «герой», «авторська свідомість», «образ автора/поета» тощо (Шталь, Евграшкіна, 2018: 9). Традиційно суб'єкт у ліриці співвідносять із терміном, запропонованим Ю. Тиняновим, – «ліричний герой» – «індивідуалізований та типізований самодостатній образ-переживання <...>, названий займенником Я (рідше – Ти, Ми), наявний у ліричному творі або низці таких творів, доля якого відрізняється від біографії автора»; «своєрідне alter ego автора (його прототипу), але не тотожний йому» (Літературознавча енциклопедія, т.1, 2007: 562). Водночас у літературознавстві пропонується поняття «ліричний суб'єкт», що є ширшим, бо «включає в себе і різноманітні форми існування «ліричного героя» <...>. «Ліричний суб'єкт» не тотожний особистості автора, і притому не внаслідок певних неподібностей, а внаслідок конститутивної нетотожності мистецтва і життєвої реальності» (Новиков, 2018: 71).

Суб'єкт і суб'єктивне також є якісними характеристиками ліричної прози, яка, за спостереженням С. Липіна, об'єктивний світ «показує заломленим через суб'єктивне бачення автора і перш за все поглиблюється в мікросвіт і тільки через нього – в соціальні явища» (Липин, 1978: 63). Ліризм стає ознакою новелістики кінця XIX – початку XX століть, адже модернізм висуває на перший план людину і її внутрішній світ. Відтак відображення динаміки почуттів, вираження індивідуального стає одним із канонів модерністської новели. Мета дослідження – проаналізувати суб'єкт і суб'єктивне, способи їх художньої реалізації в українській новелі кінця XIX – початку XX століть у метафізичному дискурсі.

Матеріал і методи досліджень. Питання суб'єкта і суб'єктивного в українській новелі було предметом уваги літературознавців у контексті поезики цього жанру, і їхні міркування стали теоретичним підґрунтям даної праці. Одним із перших роль суб'єктивного в оновленні української новели помітив І. Франко: письменники «нової генерації» «<...> відразу засідають у душі своїх героїв і нею, мов магичною лампою, освічують усе окружене. Властиво, те окружене само собою їм мало інтересне, і вони звертають на нього увагу лиш тоді й остільки, коли й оскільки на нього падають чуттєві рефлекси тої душі, яку вони беруться малювати» (Франко, 1982: 108).

Суб'єктивація оповіді новели стає наріжним каменем теорії новелістичного жанру, запропонованого В. Фащенко, котрий на перше місце в новелі ставить питання «від чийого імені будується оповідь чи опис, на що вони спрямовані загалом і в кожному моменті розвитку, в чому полягає сенс цього бачення» (Фащенко, 1971: 22).

Для означення інтенсивності переживань суб'єкта в новелі І. Денисюк запроваджує поняття «закону новелістичної концентрації». Цей закон полягає «у способі розкриття характеру: він поставлений у критичну ситуацію, якийсь життєвий катаклізм демаскує його протягом тривалого часу» (Денисюк, 1999: 21). На рівні поезики «новелістичну концентрацію», на думку дослідника, відображає «асиметрична композиція», «<...>

яка підкреслює, увипуклює одну подію, конфлікт, картину, відтінки життя, обнятий одним переживанням» (Денисюк, 1966: 97).

Відображення в художньому тексті переживань суб'єкта вимагає відповідних художніх засобів. Література кінця XIX – початку XX століть, на думку польської дослідниці Д. Корвін-Пйотровської, відзначалася «поєднанням усвідомлених ментальних процесів зі сферою підсвідомості, сну, асоціацій, мовних помилок, митів, а також культурних зразків поведінки і їхньої мовної експресії» (Корвін-Пйотровська, 2009: 27). Вказані новітні прийоми поезики стали характерними і для жанру новели, для якої ключовим стає внутрішній сюжет, а зовнішні елементи – портрет, пейзаж, інтер'єр, певні обставини – відтворюються у суб'єктивному ключі. Емоційна чутливість, переживання визначають твори О. Кобилянської, В. Стефаніка, Марка Черемшини, М. Коцюбинського, М. Яцкова та інших українських новелістів кінця XIX – початку XX століть.

Отже, критики і дослідники української новели розглядають суб'єкт і суб'єктивне здебільшого у контексті поезики цього жанру, як відображення письменником світу через рефлексію, «очима», персонажа. Нашим завданням є дослідити суб'єкт і суб'єктивне в українській новелі як на поетикальному рівні, так і у філософсько-естетичному, метафізичному дискурсі. Адже суб'єкт – одна із основних категорій філософії, починаючи від Античності, Середніх віків і до Нового часу. В художньому тексті суб'єкт і суб'єктивне не лише творять особливу стилістику, а й актуалізують маркери буття людини, зокрема й «трансцендентально-метафізичний горизонт буття», що є «сутнісною, а ргіогі першочерговою відкритістю людського духу буттю» (Корет, 1998: 6).

Для аналізу вказаних понять у художньому творі доцільно застосувати один із принципів герменевтики – принцип онтологічної поезики, «<...> спрямований на виявлення у художньому тексті, в його сюжетних зв'язках, деталях, мотивах та вчинках персонажів «іншої реальності», на розкриття втілених у метафори-ко-символічній, сюжетно-образній структурі твору зв'язків особистісного буття автора з буттям всесвіту» (Літературознавча енциклопедія, т. 2, 2007: 154). Л. Карасьов тлумачить онтологічну поезику як реконструкцію художнього тексту, яка відтворює його глибинні сенси аж до авторського міфу (Карасев, 2005).

Об'єктом пропонованого дослідження є автобіографічні новели Василя Стефаніка, Марка Черемшини, Михайла Коцюбинського. У таких творах суб'єктно-авторське сприйняття світу виявляється з найбільшою інтенсивністю, суб'єктивне тут виявляє трансцендентний аспект буття, оприявнює рефлексії та переживання автора, що дозволяє розглядати новели у метафізичному дискурсі.

Результати та їх обговорення. У філософській теорії пізнання суб'єкт «позначає активний компонент пізнавального відношення, протилежний до пізнаваної дійсності – об'єкта» (Філософський енциклопедичний словник, 2002: 613); філософи ототожнювали суб'єкт зі свідомістю, з «Я», протиставляючи йому об'єктивну дійсність. У філософії Нового світу із позицій суб'єкта відбувається тлумачення буття. Такий підхід змістив філософування у дискурс метафізики як філософського вчення про надчуттєві принципи буття. Мислителі намагалися довести єдність суб'єкта і об'єкта, що знайшло відображення у поняттях «абсолютного Я» (Фіхте), «абсолютної тотожності» (Шеллінг), «абсолюту» (Гегель) тощо. Суб'єкту філософи надають нового онтологічного статусу, вказуючи на його взаємозв'язок із буттям, яке у класичній філософії вважалося об'єктом у відношенні до суб'єкта. Так, І.В.Ф. Гегель пропонує «<...> розуміти й виражати істину не тільки як субстанцію, а і як суб'єкт»; «жива субстанція – це буття, що справді є суб'єктом» (Гегель, 2004: 27). Поняття «абсолютного суб'єкта» філософ прирівнює до «Абсолютного духу», що поширюється на всю дійсність і оприявнює ту частину буття, що не піддається емпіричному досвіду, і яку можна пізнати інтуїтивно. Відтак, «суб'єктивність конститується і розгортається не в рамках суб'єкт-об'єктної реляції <...>, а всередині суб'єкт-суб'єктного відношення, яке складає проблемний центр і сутність філософії XX століття» (Пушкін, 2003: 21).

На новий рівень виводить суб'єкт М. Гайдеггер. Одним із наріжних каменів його фундаментальної онтології є поняття «присутності» («Dasein»), що базується на суб'єктному людини та її свідомості: «Екзистенційна сутність людини є основа того, що людина вмє представити суще як таке і мати свідомість про представлене» (Хайдеггер, 2013: 55). Отож через усвідомлення сущого, яке є «прихованим» від емпіричного пізнання, суб'єкт може сприймати і відтворювати таку картину світу, яка виходить за межі предметного світу.

Таке світосприйняття спостерігаємо у новелах українських письменників «нової генерації» (І. Франко). Для них процес творчості часто ставав трансцендуванням, тобто виходом із буденного світу у світ духовний, що є ознакою «метафізичної» лірики. Аналізуючи літературознавчий дискурс цього феномена, О. Агапонова відзначає «специфічну інтенціональність (направленість) ліричного суб'єкта (і як героя, і як автора) у відношенні до «метафізичного», трансцендентного світу (тип свідомості, домінанта духовного пошуку, пізнання світу суб'єктом і т. д.)» (Агапонова, 2020: 144).

Метафізичний мотив повернення митця до духовних першооснов буття відображено у новелах В. Стефаніка, Марка Черемшини, М. Коцюбинського. Через проєктування суб'єктивного світу митці онтологізують в тексті те «невидиме» суще, що є основою буття (М. Гайдеггер).

Така метафізика переживань ліричного суб'єкта лежить в основі автобіографічної новели В. Стефаніка «Мое слово» (1901), де письменник символічною мовою відображає свій внутрішній стан після переїзду в місто на навчання. Його самотність, болісні переживання розлуки з рідним домом актуалізують інтуїтивне сприйняття буття, що творить метафізику новели, адже «ракурс на інтуїцію веде до утвердження Я як основоположної метафізичної даності» (Пушкін, 2003: 29).

Трагічне світовідчуття автора в тексті новели передає біла і чорна барва. До перебування в місті ліричний суб'єкт був щасливим, «у біленькій сорочці, сам білий», «як біленький кіт». Місто стало для Стефаніка «новим світом, новим і чорним», у якому він – «листочок білої берези на сміттю», «жебрак маленький», що «занімів був із болю» (Стефанік, 2015: 140). Цей трагічний злам постійно звучить у новелах Стефаніка метафізичним мотивом протистояння добра і зла у світі, відображеним у чорній та білій барвах.

Візія світу як такого, що втратив свою гармонію, онтологічну цілісність, особливо відчувається після важких психічних потрясінь, як це сталося із самим автором, коли він вперше потрапив у місто. Такі ж переживання і світовідчуття спостерігаємо у новелі В. Стефаніка «Марія» (1916). Героїня, намагаючись вберегти від війни бодай одного сина, не змогла цього зробити і «зрозуміла, що перетяла тим ножом світ надвоє: на одній половині лишилася сама, а на другій – сини тікають геть від неї...» (Стефанік, 2015: 231).

Поділений навпіл сприймає світ Максим із новели «Сини» (1922). Минуле було для щасливого батька «золотим», бо сини були поруч, і «всі ви сипали Божий глас і надо мною, і над блискучими плугами, і над всім миром веселим. А крізь сонце Бог, як крізь золоте сито, обсіпав нас янестев, і вся земля, і всі люди відблискували золотом» (Стефанік, 2015: 245). Але сини не повернулися з війни, і тепер Максим бачить світ по-іншому, і сам став іншим, – «замазаний грязюкою, обдертий, кривий, він неначе западався в землю» (Стефанік, 2015: 247), а замість «Божого гласу», лунає його крик від болю і розпачу («відтогди все кричить і на полі, і в селі» (Стефанік, 2015: 243).

В. Стефанік для подолання тієї онтологічної тріщини, шукаючи внутрішнього спокою, постановляє «створити собі свій світ», «шовком тканий, сріблом білим мережаний і перлами обкинений» (Стефанік, 2015: 141). У творчому процесі митцеві відкривається істина про те, що в людському бутті горе і радість сплелися в єдину гармонійну симфонію. Так, в листі до дружини Ольги Гаморак 1897 р. автор писав: «<...> по-моєму то так само тяжко біль великий найти, як радість. Але обоє вони сходяться і є майже то само – є найвищим виразом життя» (цит. за Черненко, 1989: 151).

«Буду свій світ різьбити, як камінь. <...> А свій камінь буду різьбити все, все!» (Стефанік, 2015: 142), – проголошує письменник. Постійне повторюване «різьблення», оте стефаніківське «все, все!» єднає час і простір у свідомості ліричного суб'єкта. У такі миті людина Стефаніка пізнає «приховане», сенс власного буття, Абсолют, що часто відкривається в момент найбільшої нервової напруги або смерті. Для самого автора таким виходом до трансцендентного була є творчість.

Метафізичний аспект філософії письменника свого часу помітив Д. Донцов. Критик підкреслював у цьому стефаніківському світі міць духовну і свободу від проявів людської слабкості в ім'я найвищої мети, називаючи його «світом позалюдського»: «Не золотий і теплий дощ туги, не золоте сонце ще теплішої потіхи, що світило і гріло в дитинстві, лиш неприступний і гордий світ позалюдського вимріявся йому, шовком тканий, далеким сріблом білим мережаний і білими холодними перлами обкинений. Не з м'якої глини людяности різьбив він свій світ, лиш як камінь» (Донцов, 2009: 175).

Кольором Абсолюту у художньому світі Стефаніка є біла або срібна барва. Сам автор згадує себе у білій сорочці в щасливій миті свого життя. Білу сорочку надягає Максим перед молитвою, яка стає найвищим проявом батьківської жертви та її усвідомлення перед Богом: «– А Ти, Мати Божа, будь мойов газдинев; Ти з своїм Сином посередині, а коло Тебе Андрій та Іван по боках... Ти дала сина одного, а я двох» (Стефанік, 2015: 247). Сиве аж срібне волосся Марії вказує на її самопізнання, усвідомлення сенсу власного буття: «<...> сиве волосся вилискувало до сонця як чеpecь із блискучого плуга; чорні очі відсували чоло вгору. Воно морщилося, тікало під залізний чеpecь від тих великих, нещасних очей, які шукали на дні душі скарбів її цілого життя» (Стефанік, 2015: 229).

Інтуїтивне пізнання світу, самоусвідомлення ліричного суб'єкта спостерігаємо у новелах Марка Черемшини (І. Семанюка). Тогочасна критика часто порівнювала творчість В. Стефаніка і Марка Черемшини, до того ж їх пов'язувала особиста дружба. М. Зеров письменників Леся Мартовича, В. Стефаніка і Марка Черемшину через їхню творчу працю в подібній стильовій манері, тему села та глибокий психологізм назвав «покутською трійцею». За словами критика, «психологізм і імпресіоністична техніка, а поруч з ними ще одна риса – відсутність ефектів, сувора простота викладу» стають спільними для «покутян», проте «з найбільшою силою ліричне зворушення виявляється у Черемшини» (Зеров, 1990: 418). Саме у «суб'єктивно-ліричному моменті» (Зеров, 1990: 406) М. Зеров бачив своєрідність Марка Черемшини.

А. Крушельницький, акцентуючи на творчій постаті письменника у її творчому зв'язку із В. Стефаніком, вказував, що «головна різниця між ними лежить у сьому, що коли Стефанік послуговується трагізмом, як головним середником артистичним, Семанюк дошукується краси поезії в найзвичайніших, цілком буденних хвилях людського життя» (Крушельницький, 1910: XVII). Ця оцінка критиком творчої манери Марка Черемшини є ключем до суб'єктивного в новелах автора, де суб'єкт сприймає зовнішній світ і саме в ньому відшукує внутрішній сенс буття.

У новелі «Карби» (1901) показано духовне становлення головного героя. Внутрішні зміни відбуваються внаслідок певних зовнішніх подій, кожна з яких є своєрідним психологічним потрясінням для персонажа, залишає глибокий слід у його свідомості, «карбує серце». Події в новелі відповідають фактам із життя письменника, тобто відбувається «персональне співпадіння героя і автора за межами художнього цілого» (Бахтин, 1986: 140–141).

Герой Марка Черемшини переживає ситуацію, подібну до Стефанікового автогероя: Петрик опиняється в екзистенційній ситуації самотності, туги, страждання, тому що «дядя забрав сина від баби і передав

у чужі руки, у місто до школи» (Черемшина, 1987: 27). Тоді ж відбувається злам у душі хлопця: «Як би на тому місці велика, кривава рана лишилася і переділювала одно життя і одно тіло на дві нерівні часті» (Черемшина, 1987: 27).

Пролог новели або ліричний заспів відображає переживання автора за рідний край, який на зламі минулих століть перебував у важкому національному та соціально-економічному становищі. Через концентрацію ліричного переживання цей компонент новели можна назвати поезією у прозі.

Ліричний заспів новели побудовано на антитезах, символічних образах, що передають філософування автора, його осмислення метафізики життя і смерті: «зелене село» (де епітет «зелений» символізує повноту життя) – «село тихоньке, таке зарошене», «гей дубова колиска у віночку» – «деревище у мокрій ямі межі німими могилами»; «дрібненька запашна отава» – «сухі, надмогильні квітки», «ожеледдю зажеледять» – «коло серця їх грів би» (Черемшина, 1987: 24).

Р. Піхманець висловлює думку, що в «екзистенційних смислах життя/смерть» наявний «виразний акцент на другому складникові» (Піхманець, 2012: 249). На наш погляд, перелічені образи втілюють думку автора про мінливість усього існуючого, про початок («дубова колиска») і кінець («деревище у мокрій ямі»). Марко Черемшина торкається міфологічного мотиву вічного відродження, уявлення про яке було у віруваннях майже всіх давніх народів: у античній міфології (міф про Деметру та Персефону) та у християнстві: «Усі ріки течуть у море, та море не наповнюється. До місяця, звідки течуть ріки, туди вони повертаються знову» (Святе Письмо Старого та Нового Завіту, 1992: 731). Давньогрецький філософ Геракліт постійний хід розвитку порівнював із течією ріки, в яку не можна увійти двічі. Тому в новелі Марка Черемшини танатичне, втілене в образі домовини, є необхідним елементом перетворення світу, після якого з новою силою розквітне життя. Письменник утверджує думку, що змінюється матеріальна, тілесна оболонка села (воно то «розкидає чічки»), то стає «сухими, надмогильними квітками на цминтарних, струпишілих хрестах»; незмінною залишається суще, ідея рідної землі, рідного народу.

Символічним у вказаному фрагменті новели є образ хмар. За народними уявленнями, «хмари – це перешкода, перепона, яку треба подолати»; основні компоненти значення цього образу – «тривога», «темрява», «кара», «гнів», «передчуття нещастя» (Кононенко, 1996: 108). У творі хмари «обсотали та ожеледдю зажеледили» край. Подібну семантику містить образ хмар у поезії в прозі В. Стефаніка «У воздухах плавають ліси» (1897): «На небі хмари, як той мох, що примерз до землі у лісовій тишині, – сірий, ледом укритий» (Стефанік, 2015: 47). У Стефаніка хмари, що закували зорі, трансформуються в скелю, в якій закута душа митця: «Якби розбив хто оті примерзлі хмари, то станув би понад сонце. Сотворив би нові зорі, бо їх багато закованих там сидить»; «Якби-м розбив ту скалу, що душу мою закувала!» (Стефанік, 2015: 47).

Хмари, які «обсотали та ожеледдю зажеледили» край, ліричний суб'єкт Марка Черемшини прагне розтопити власним гарячим серцем: «Лиш би їх до серця тулити, лиш би ними серце кривавити»; «У пазуху ховав би тоті хмари, коло серця їх грів би» (Черемшина, 1987: 24). Цей метафоричний образ є свідченням того, що авторське «Я» за типом світосприймання є неоромантичним: митець не лише співчуває світові, сповненим людськими стражданнями, а й прагне його змінити.

Авторська візія світу відображає метафізичний вихід суб'єкта за межі предметного до Абсолюту, як це бачимо у В. Стефаніка та Марка Черемшини. Крім цього, власні творчі пошуки митець може здійснювати через рефлексію навколишнього світу. Яскравим прикладом творчої проєкції Я-суб'єктом свого настрою і світвідчужування є новела М. Коцюбинського «Intermezzo» (1908).

Т. Гундорова відзначає, що «естетико-словесний дискурс Коцюбинського не відтворює, а проєктує і *творює* новий світ» (курсив автора. – Т.Л.) (Гундорова, 2009: 148). У цьому «новому світі» авторові відкривається прихований сенс речей і природи, що надає новелі особливого метафізичного сенсу. Потрапляння зі світу міста, яке навіює втому, на «колонівські поля» нагадує метафізичний мотив повернення людини до духовних джерел, «утраченого раю». Відтак митець усвідомлює існування свого власного світу: «Я тепер маю окремих світ, він наче перлова скойка: стулились краями дві половини – одна зелена, друга блакитна – й замкнули у собі сонце, немов перлину. А я там ходжу і шукаю спокою» (Коцюбинський, 1974: 302). Метафізику буття в новелі «Intermezzo» відображають враження суб'єкта від природи, котра «є основою того сущого, котрим є й ми самі, його праосновою» (Гайдеггер, 2001: 233). Природа зцілює митця від втоми і спонукає творити.

Суб'єкт та суб'єктивне в художньому творі виражають взаємини «Я» та «Іншого». М. Гайдеггер «Іншими» називає людей, які у своїй сукупності сприймаються подібними між собою, і коли Я зливається з ними, то також уподібнюється їм: «Під «іншими» ми не маємо на увазі когось, крім мене, тих, над ким виділяється «Я». Вони, радше, є тими, від котрих себе не відрізнити, ті, серед кого є і ти» (Heidegger, 2001: 154).

У новелах В. Стефаніка, Марка Черемшини, М. Коцюбинського помітне протистояння ліричного суб'єкта «іншим», що посилює індивідуалізм митця, його здатність побачити те, що для інших залишається «прихованим». Так, ліричний суб'єкт у новелі В. Стефаніка «Дорога» (1900) символічно малює страждання людей, які безпосередньо впливали і на долю («дорогу») митця: люди були «страшними лицами обернені до неба, як морем голов проти моря звід» (Стефанік, 2015: 154), і від цього дорога «як полотно, під ним угиналася» (Стефанік, 2015: 155). М. Кодак слушно зауважує, що «конструктивний принцип «Дороги» і «Мого слова» виказує особу, яка «своїм світом» романтично протистоїть світові поза нею» (Кодак, 2006: 229).

У новелі М. Коцюбинського «Intermezzo» ліричний суб'єкт усвідомлює, що люди навколо поступово нівелюють його індивідуальне буття: «<...> життя безупинно і невблаганно іде на мене, як хвиля на берег.

Не тільки власне, а і чуже. А врешті – хіба я знаю, де кінчається власне життя, а чуже починається? Я чую, як чуже існування входить в моє, мов повітря крізь вікна і двері, як води притоків у річку. Я не можу розминутись з людиною» (Коцюбинський, 1974: 297). Власне, ліричний суб'єкт перебуває в ситуації, коли «інші відібрали у нього буття» (М. Гайдеггер). Через таке протистояння «Я» та «Іншого» в новелі «Intermezzo» прочитується модерністський мотив митця і юрби, що дає підстави розглядати внутрішній конфлікт ліричного суб'єкта як відображення стану митця, котрий перебуває в розпачі від суспільного знеохочення і творчого безсилля, тому прагне самотності: «Признаюсь – заздрю планетам: вони мають свої орбіти, і ніщо не стає їм на їхній дорозі. Тоді як на своїй я скрізь і завжди стрічаю людину» (Коцюбинський, 1974: 297).

У новелі «Intermezzo» внутрішній спротив автора Людині є спротивом пануванню матеріального над духовним: «Се ти одягла землю в камінь й залізо, се ти через вікна будинків – тисячі чорних ротів – вічно дихаєш смородом. Ти бичуєш святу тишу землі скреготом фабрик, громом коліс, брудниш повітря пилом та димом, ревеш від болю, з радості, злості» (Коцюбинський, 1974: 297).

Такі думки М. Коцюбинського суголосні філософуванню М. Гайдеггера, котрий уважав, що через «опредмечування» світу людина ігнорує шлях до «Відкритого»: «Невиразні утвори технічної продукції громадаються перед Відкритим чистого стосунку. <...> Йдучи і переходячи через упредметнювання, вони вже не можуть показати того, що їм властиве» (Гайдеггер, 2001: 238). Універсум, світ природи зцілив ліричного суб'єкта новели «Intermezzo», на «колонівських полях» він подолав «свою утому» і повернувся до людей: «Душа готова, струни тугі, налажені, вона вже грає...» (Коцюбинський, 1974: 309).

Якщо буття суб'єкта В. Стефаніка та М. Коцюбинського щодо «Іншого» трактується як стан відчуження, то в Марка Черемшини, навпаки, суб'єкт відчуває себе частиною рідного краю і односельців, зокрема через родову пам'ять і етноментальний зв'язок. У ліричному заспіві новели «Карби» спостерігаємо комунікативну спрямованість суб'єкта до «Інших», завдяки якій автогерой усвідомлює власне буття та буття людей у рідному краї. Переживання автора за долю народу підкреслює другоособова форма нарації та семантика образу серця як центру духовної снаги людини: «Лиш варуйте серце, бо воно (село. – Т.Л.) вам серце покервавить, глибоко покарбує» (Черемшина, 1987: 24).

Висновки. Суб'єкт і суб'єктивне в українській новелі виявляються як на поетикальному рівні, так і у філософсько-естетичному, метафізичному дискурсі. В художньому тексті суб'єкт і суб'єктивне творять не лише особливу стилістику, що відображає внутрішній світ людини. Ці категорії також актуалізують онтологічні маркери світу, взаємини особистісного буття автора зі світом і таким чином відображають метафізичний дискурс української новели кінця XIX – початку XX століть. Суб'єктно-авторське світовідчуження найбільше виявляється в автобіографічних творах. У новелах Василя Стефаніка («Мое слово», «Дорога»), Марка Черемшини («Карби»), Михайла Коцюбинського («Intermezzo») суб'єктивне стає підґрунтям для трансцендендування автора, його творчого процесу, що виявляється через його особисті рефлексії та переживання. Через проєктування власного суб'єктивного світу митець онтологізує в тексті те «невидиме» суще, Абсолют, що є основою буття і творчості (В. Стефанік), інтуїтивно сприймає природу і світ навколо і таким чином відновлює утрачений зв'язок із духовними першоосновами буття (М. Коцюбинський), проходить внутрішній шлях свого духовного становлення і самоусвідомлення (Марко Черемшина), що у новелах відображено у метафорико-символічних образах. У світовідчуженні В. Стефаніка, Марка Черемшини, М. Коцюбинського помітне співвідношення ліричного суб'єкта з «іншими», що посилює індивідуалізм митця, його здатність побачити те, що для інших залишається «прихованим». Якщо буття суб'єкта В. Стефаніка та М. Коцюбинського щодо «іншого» трактується як стан відчуження, то в Марка Черемшини суб'єкт відчуває себе частиною рідного краю, за який уболює. Вивчення суб'єкта і суб'єктивного в новелістиці кінця XIX – початку XX століть у метафізичному дискурсі показує філософське бачення письменниками людини у світі, спонукає до подальшого вивчення української літератури у зв'язку з філософією.

Список використаних джерел:

1. Агапонова О.С. «Метафизическая» лирика: основные дефиниции в современном литературоведении. *Филологический класс*. 2020. Т. 25, № 3. С. 141–149. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metafizicheskaya-lirika-osnovnyue-definitisii-v-sovremennom-literaturovedenii>.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва, 1986. 424 с.
3. Гайдеггер М. Навіщо поети? *Слово. Знак. Дискурс: антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів, 2001. С. 230–249.
4. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу / перекл. з нім. П. Тарашук. Київ, 2004. 548 с.
5. Гундорова Т. Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму / вид. 2-ге, перероб. та доповн. Київ, 2009. 448 с.
6. Денисюк І. Новела чи оповідання? *Жовтень*. 1966. № 4. С. 92–98.
7. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. Львів, 1999. 280 с.
8. Донцов Д. Поет твердої душі (В. Стефанік). *Літературна есеїстика* / відп. ред. і упоряд. О. Баган. Дрогобич, 2009. С. 174–186.
9. Зеров М. Марко Черемшина й галицька проза. *Зеров М. Твори: у 2-х т. / упоряд. Г.П. Кочура, Д.В. Павличка. Т. 2 : історико-літературні та літературознавчі праці*. Київ, 1990. С. 401–435.
10. Карасев Л.В. Онтологическая поэтика (краткий очерк). *Эстетика: Вчера. Сегодня. Всегда*. Вып. 1. Москва : ИФ РАН, 2005. URL: <https://iphras.ru/page51136185.htm>.
11. Кодак М.П. Авторська свідомість і класична поетика. Київ, 2006. 336 с.

12. Кононенко В.І. Символи української мови : монографія. Івано-Франківськ, 1996. 272 с.
13. Корвін-Пйотровська Д. Проблеми поетики прозового опису / пер. з пол. З. Рибчинська. Львів, 2009. 208 с.
14. Корет Э. Основы метафизики. Киев, 1998. 248 с.
15. Коцюбинський М. Твори: у 7 т. Т. 2. Київ, 1974. 384 с.
16. Крушельницький А. Василь Стефаник. Іван Семанюк. Лесь Мартович. Українська новеля. Коломия, 1910. С. V–XXV.
17. Липин С. Сквозь призму чувств: о лирической прозе. Москва, 1978. 288 с.
18. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. / авт.-укладач Ю.І. Ковалів. Т. 1. Київ, 2007. 608 с.
19. Літературознавча енциклопедія: у 2-х т. / авт.-укладач Ю.І. Ковалів. Т. 2. Київ, 2007. 624 с.
20. Новиков В. Два значения понятия «лирический герой» и их роль для построения современной теории лирического субъекта. *Neuere Lyrik. Interculturelle und interdisziplinäre Studien*. 2018. Band 4. Pp. 67–78. DOI 10.3726/b14788. URL: <https://library.oapen.org>.
21. Піхманець Р.В. Из покутської книги буття. Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича : монографія. Київ, 2012. 580 с.
22. Пушкин В.Г. Сущность метафизики: от Фомы Аквинского через Гегеля и Ницше к Мартину Хайдеггеру. Санкт-Петербург, 2003. 480 с.
23. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Київ : Українське біблійне товариство, 1992. 1397 с.
24. Стефаник В. Твори / за ред. Ю. Гаморака; графіка І. Остафійчука. Львів, 2015. 320 с.
25. Темнюк Н. Особливості побудови тексту: об'єктивні й суб'єктивні начала. *Збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 1. С. 332–341.
26. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства. Київ, 2003. 448 с.
27. Фашенко В. Из студій про новелу: жанрово-стильові питання. Київ, 1971. 216 с.
28. Філософський енциклопедичний словник / ред. колегія: В.І. Шинкарук (гол.) та ін. ; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ, 2002. 744 с.
29. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі. *Франко І. Твори: у 50 т. Т. 35*. Київ, 1982. С. 91–111.
30. Хайдеггер М. Что такое метафизика? / пер. с нем. В.В. Библихина. Москва, 2013. 277 с.
31. Черемшина Марко. Новели; посвяти Василеві Стефанику; ранні твори; переклади; літературно-критичні виступи; спогади; автобіографія; листи / вступ. ст., упорядкув. й прим. О.В. Мишанича ; ред. тому В.М. Русанівський. Київ, 1987. 448 с.
32. Черненко О. Експресіонізм у творчості Василя Стефаника. *Сучасність*, 1989. 280 с.
33. Шталь Х., Евграшкіна Е. Суб'єкт в новітній русськомовній поезії – теорія і практика. *Neuere Lyrik. Interculturelle und interdisziplinäre Studien*. 2018. Band 4. Pp. 1–32. DOI 10.3726/b14788. URL: <https://library.oapen.org>.
34. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика. *Структурализм «за» и «против»*. Москва, 1975. С. 193–230.
35. Heidegger M. Being and time / translated by John Macquarrie & Edward Robinson. Oxford, 2001. 590 p.

References:

1. Ahaponova O.S. «Metafyzicheskaia» lyryka: osnovnye defynytsyy v sovremennom lyteraturovedenyy ["Metaphysical" lyrics: the main definitions in modern literary criticism]. *Fylohohycheskiy klass*. 2020. Issue 25, № 3. pp. 141-149. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metafizicheskaya-lirika-osnovnye-definitsii-v-sovremennom-literaturovedenii> [in Russian].
2. Bakhtin M.M. Estetika slovesnogo tvorchestva [Aesthetics of verbal Art]. Moskva, 1986. 424 p. [in Russian].
3. Haidegger M. Navishcho poety? [Why do we need poets?]. *Slovo. Znak. Dyskurs: antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.* / za red. M. Zubrytskoi. Lviv, 2001. pp. 230-249. [in Ukrainian].
4. Hegel G. V. F. Fenomenolohiia dukhu [Phenomenology of Spirit]. Kyiv, 2004. 548 p. [in Ukrainian].
5. Hundorova T. Prolavleniia Slova. Dyskursiia rannoho ukrainskoho modernizmu [Manifestation of the Word. Discourse of early Ukrainian Modernism] monohrafiia. Kyiv, 2009. 448 p. [in Ukrainian].
6. Denysiuk I. Novela chy opovidannia? [Novella or short story?]. *Zhovten*. 1966. № 4. pp. 92-98. [in Ukrainian].
7. Denysiuk I. Rozvytok ukrainskoi maloi prozy XIX – poch. XX st. [Development of Ukrainian short prose of the XIXth – early XXth century]. Lviv, 1999. 280 p. [in Ukrainian].
8. Dontsov D. Poet tverdoi dushi (V. Stefanyk) [Poet of a firm soul (V. Stefanyk)]. *Literaturna eseistyka*. Drohobych, 2009. pp. 174-186. [in Ukrainian].
9. Zerov M. Marko Cheremshyna y halytska proza [Marko Cheremshina and Galician prose]. *Zerov M. Tvory: u 2t. T. 2: istoryko-literaturni ta literaturoznachchi pratsi*. Kyiv, 1990. pp. 401-435. [in Ukrainian].
10. Karasev L.V. Ontolohicheskaiia poetika (kratkiy ocherk) [Ontological poetics (short essay)]. *Estetyka: Vchera. Sehodnia. Vsehda. Issue. 1*. Moskva, 2005. URL: <https://iphras.ru/page51136185.htm> [in Russian].
11. Kodak M.P. Avtorska svidomist i klasychna poetyka [Author's consciousness and classical poetics]. Kyiv, 2006. 336 p. [in Ukrainian].
12. Kononenko V.I. Symvoly ukrainskoi movy [Symbols of the Ukrainian language] monohrafiia. Ivano-Frankivsk, 1996. 272 p. [in Ukrainian].
13. Korvin-Piotrovska D. Problemy poetyky prozovoho opysu [Problems of poetics of prose description]. Lviv, 2009. 208 p. [in Ukrainian].
14. Koret E. Osnovy metafiziki [Origins of Metaphysics]. Kiev, 1998. 248 p. [in Russian].
15. Kotsiubynskiy M. Tvory: u 7 t. [Works]. T. 2. Kyiv, 1974. 384 p. [in Ukrainian].

16. Krushelnytskyi A. Vasyl Stefanyk. Yvan Semaniuk. Les Martovych [Vasil Stefanik. Yvan Semanyuk. Les Martovich]. *Ukrainska novelia*. Kolomyia, 1910. pp. V-XXV. [in Ukrainian].
17. Lipin S. Skvoz prizmu chuvstv: o liricheskoi proze [Through the prism of feelings: about lyrical prose]. Moskva, 1978. 288 p. [in Russian].
18. Literaturoznavcha entsyklopediia : u 2-kh t. [Literary encyclopedia: in 2 vol.] / avt.-ukladach Yu.I. Kovaliv. T. 1 Kyiv, 2007. 608 p. [in Ukrainian].
19. Literaturoznavcha entsyklopediia : u 2-kh t. [Literary encyclopedia: in 2 vol.] / avt.-ukladach Yu.I. Kovaliv. T. 2 Kyiv, 2007. 624 p. [in Ukrainian].
20. Novykov V. Dva znachenyia ponyatiya «lyrycheskyi hero» i ikh rol dlia postroenyia sovremennoi teorii liricheskoho subiekta [Two meanings of the concept of "lyrical hero" and their role for the construction of a modern theory of the lyrical subject]. *Neuere Lyrik. Interculturelle und interdisziplinäre Studien*. 2018. Band 4. pp. 67-78. DOI 10.3726/b14788. URL: <https://library.oapen.org> [in Russian].
21. Pikhmanets R.V. Iz pokutskoi knyhy buttia. Zasady tvorchoho myslennia Vasylia Stefanyka, Marka Cheremshyny i Lesia Martovycha [From the Pokut book of Beeing. Principles of creative thinking of Vasyl Stefanyk, Marko Cheremshyna and Les' Martovych] monohrafiia. Kyiv, 2012. 580 p. [in Ukrainian].
22. Pushkin V.H. Sushchnost metafyziky: ot Fomy Akvinskoho cherez Hehelia y Nitsshe k Martinu Khaidehheru [The essence of Metaphysics: from Thomas Aquinas through Hegel and Nietzsche to Martin Heidegger]. Sankt-Peterburh, 2003. 480 p. [in Russian].
23. Sviatye Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu [The Holy Scriptures of the Old and New Testaments]. Kyiv: Ukrainske bibliine tovarystvo, 1992. 1397 p. [in Ukrainian].
24. Stefanyk V. Tvory [Works]. Lviv, 2015. 320 p. [in Ukrainian].
25. Temniuk N. Osoblyvosti pobudovy tekstu: obiektyvni y subiektyvni nachala [Features of text construction: objective and subjective principles]. *Zbirnyk naukovykh prats molodykh uchenykh Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 2012. Issue 1. pp. 332-341. [in Ukrainian].
26. Tkachenko A. Mystetstvo slova: Vstup do literaturoznavstva [The art of the word: Introduction to literary criticism]. Kyiv, 2003. 448 p. [in Ukrainian].
27. Fashchenko V. Iz studii pro novelu: zhanrovo-stylovi pytannia [From short story studies: genre and style issues]. Kyiv, 1971. 216 p. [in Ukrainian].
28. Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv, 2002. 744 p. [in Ukrainian].
29. Franko I. Stare y nove v suchasni ukrainskii literaturi [Old and new in modern Ukrainian literature]. *Franko I. Tvory: u 50 t. T. 35*. Kyiv, 1982. pp. 91–111.
30. Khaidehher M. Chto takoe metafyzyka? [What is Metaphysics?]. Moskva, 2013. 277 p. [in Russian].
31. Cheremshyna Marko. Novely; posviaty Vasylevi Stefanyku; ranni tvory; pereklady; literaturno-krytychni vystupy; spohady; avtobiohrafia [Short stories; Works Dedicated to Vasyl' Stephanyk; Early Works; Translations; Literary and Critics Articles; Reminiscences; Autobiography]. Kyiv, 1987, 448 p. [in Ukrainian].
32. Chernenko O. Ekspresionizm u tvorchosti Vasylia Stefanyka [Expressionism in the Works of Vasyl Stefanyk]. *Suchasnist*, 1989. 280 p. [in Ukrainian].
33. Shtal Kh., Evhrashkyna E. Subekt v noveishei russkoiazychnoi poezii – teoryia i praktika [The Subject in the latest Russian-language poetry – the theory and practice]. *Neuere Lyrik. Interculturelle und interdisziplinäre Studien*. 2018. Band 4. pp. 1-32. DOI 10.3726/b14788. URL: <https://library.oapen.org> [in Russian].
34. Iakobson R.O. Lynhivistika y poetika [Linguistics and Poetics]. *Strukturalizm «za» i «protiv»*. Moskva, 1975. pp. 193-230 [in Russian].
35. Heidegger M. Being and time / translated by John Macquarrie & Edward Robinson. Oxford, 2001. 590 p. [in English].